

УДК: 330.59:338.48]:330.16

DOI: 10.31359/2312-3427-2021-2-1-209

Животенко В.О., канд.екон. наук, доцент
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
vzhivotenko@gmail.com

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ТУРИЗМ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЩАСТЯ

У статті розкрито сутність соціальної справедливості її зв'язок з туризмом та вплив зазначених компонентів на визначення категорії «економіка щастя». Дослідження етапи формування поняття «економіка щастя», визначено її основні складові. Розглянуто та проаналізовано місце України у Світовому рейтинзі щастя. Розкрито причини розвитку соціальних процесів та їх вплив на формування економіки щастя, запропоновано основні принципи, на яких мають ґрунтуватися подальші дослідження поняття економіки щастя. Зазначено та обґрунтовано необхідність розробки нормативно-правової бази для визначення поняття щастя як основи нової економіко-філософської теорії розвитку суспільства.

Ключові слова: соціальна справедливість, туризм, розвиток, економіка щастя, управління

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток глобалізаційних процесів у всіх сферах життя людини призводить до того, що погляди науковців та вчених з приводу розвитку суспільства мають однаковий векторний напрямок. Відповідно, відбувається формування наукових течій та шкіл із вирішення певної проблематики. У контексті цього та зважаючи на розвиток туристичної сфери, виникає проблема соціально-економічної справедливості у суспільстві, а від так і зароджується поняття економіки щастя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері економіки щастя є відносно новим науковим спрямуванням, але ті проблеми, що охоплюються межами таких досліджень прямо корелюються із основними науковими напрямками більшості країн світу. Одним із підходів, що може розкривати поняття економіки щастя, на нашу думку, може бути підхід про справедливість розвитку суспільства. На думку, І. Н. Тяпіна існує декілька підходів до поняття суспільної справедливості [1, с.

271]:

1-й підхід «еголітариський». Згідно з теорією еголітаризму (від франц. *egolite* – рівність) між людьми немає жодних відмінностей, котрі могли б виправдати можливість не рівноцінного відношення до них. Прихильники теорії егілітаризму стверджують, що усі люди рівні, тому кожна людина у однаковій мірі претендує на національні блага. Відповідно і блага і проблеми громадянського суспільства мають розподілятися однакового;

2-й підхід «капіталістична справедливість». У відповідності із таким підходом усі блага мають розподілятися відповідно до індивідуального вкладу у загальний розвиток окремої соціальної групи чи окремого громадянського суспільства певної країни;

3-й підхід «комуністична справедливість». Даний підхід ґрунтується на тому, що трудові обов'язки мають розподілятися за принципом: кожному члену суспільства відповідно до можливостей, а блага – відповідно до потреб;

4-й підхід «соціально-демократична справедливість». Даний підхід сформувався відповідно до концепції американського вченого Д. Ролза, яка ґрунтується на наступних принципах: а) кожна людина має однакові права на найбільш широкі свободи, сумісні із свободами інших людей; б) нерівність за соціально-економічними параметрами має бути такою, яка дозволить: забезпечити максимум прибутку для найменш привілейованих членів громадянського суспільства; передбачає доступність до державних органів влади та посадових осіб державних органів влади, у рівній мірі для кожного [2].

Формулювання цілей статті. Такі підходи до суспільної справедливості сприяють тому, що кожна особистість намагається знайти власне відчуття щастя, у тому числі і за рахунок справедливого життя для себе. Відчуття такої справедливості та вільності у виборі власної поведінки та способів відпочинку дає лише туризм. Тому справедливим, на нашу думку, є поєднання туризму із справедливістю існування окремих соціальних груп у громадянському суспільстві держави, що і викликає відчуття щастя.

Виклад основного матеріалу досліджень. Проблемою визначення, що є людина та поняття щастя, займалося безліч вчених філософів, основними з яких є Епікур, стоїки, Сократ, І. Кант та Г. Сковорода. Кожне окреме дослідження таких науковців-філософів супроводжувалося виникненням нових проблем, що стосувалися буття соціуму, можливості пізнання людиною світу та себе, впливу людини на природу тощо.

Відповідно до цього, все актуальнішого значення набувало питання «що таке людина?», а через призму цього «що таке щастя?».

Одним із основоположників категорії щастя є Г. С. Сковорода, який вважав, що все, що відбувається в світі, «макрокосмі», в людині як в мікрокосмі, знаходить своє завершення. Людина прагне пізнати Бога. Однак вона – його породження, отже осягнення Бога є водночас і пізнання людиною себе. Чим глибше людське знання світу та себе, тим розумнішими та скромнішими стають потреби людини. «...Вмій малим ти вдовольняться...» – закликав Г.Сковорода [3].

Поняття щастя у концепції Г. Сковороди є позитивним і динамічним. Він вважав, що щастя не залежить від зовнішніх змін людського буття, його не треба шукати ні в Америці, ні в Єрусалимі. Якщо людина щаслива, то перш за все це досягнуто завдяки її внутрішньому стану. Щоб бути щасливою, людина має жити в гармонії із власною внутрішньою суттю [4]. Тобто, не та людина щаслива, у житті якої немає розчарувань, зрад, страждань, а та, яка змогла прийняти ці зміни та опанувати себе.

Крім того, на думку Г. Сковороди, природно, що людина прагне щастя. Воно можливе, якщо розкрита внутрішня сутність людини, тобто потрібно не жити краще, а бути краще. Таке прагнення для Г. Сковороди пов'язане з поняттями «чесного життя» та «чистої совісті». Вони розкриваються через працю, яка не є примушення, а вільний потяг людини, насолода, відчуття щастя. Таку працю Г. Сковорода називає спорідненою. Споріднена праця, хороші вчинки, щастя людини можливі тоді, коли образ життя людини узгоджений з її природними схильностями [3].

Отже, філософське бачення щастя людини Г. Сковородою ґрунтується на аксіологічних та етичних принципах, а його філософсько-антропологічне вчення має антиконс'юмеристське спрямування, і саме тому дане вчення поєднується із сучасними проблемами буття людини та її соціальної приналежності.

Філософські погляди на категорію «щастя» набули свого подальшого розвитку у процесі зацікавленості даною категорією вченими-економістами, які спробували провести паралель між щастям та матеріальними благами для людини. У процесі таких досліджень шотландським економістом та філософом А. Смітом було розглянуто можливість поєднання добробуту та щастя, що пізніше економісти та філософи науковці визначили як «економіка щастя».

Поглиблення дослідження категорії щастя показують, що в умовах сьогодення людині, яка живе у суспільстві споживання, все важче відчувати себе щасливою, оскільки матеріальний достаток займає перше

місце у її бажаннях. Економіка заснована на принципах споживання безперервно створює та постійно збільшує кількість індивідів незадоволених життям. На думку американського економіста Дж. Сакса, усі суспільні цінності задіяні у гонитві за прибутками, які у свою чергу починають домінувати над такими поняттями як довіра, справедливість, чесність, фізичне та психічне здоров'я тощо [5]. Тому закономірним є те, що в умовах сьогодення, є прихильники економічних теорій, які переконані, що щастя визначається розміром накопичених благ, а основними показниками, що відображають його рівень є ВВП та ВНП. Та незважаючи на це, прихильники досліджень основоположників категорії щастя, змогли виділити окрему групу у такому суспільстві, що отримала назву «down shifting». Дане поняття означає – добровільне усвідомлене зменшення власних доходів людини, її відмову від соціального статусу, кар'єрного зростання тощо, для збільшення кількості вільного часу задля себе та родини. Дану тезу поширював і А. Сміт у своїх працях, а саме «Теория нравственных чувств» [6], де було зазначено, що щастя визначається тим спокоєм, яким людина готова пожертвувати заради бажання покращити власний добробут.

Але те, що становить поняття добробуту, є заплутаним. Чимало змінних таких як любов, дружба і родинні стосунки – важко визначити. Тому Е. Освальд, економічний експерт з проблеми щастя в Університеті Уорвіка (Великобританія) досліджуючи поняття щастя, припускає, що самі по собі гроші не приносять щастя, хоча заможні люди більше схильні почуватися щасливими; що критично важливим для самооцінки є наявність роботи; що жінки більш схильні бути щасливими, ніж чоловіки; і що для самореалізації людям потрібно щось більше, ніж матеріальне досягнення. Звичайно, економіка щастя не є точною наукою, і у подальшому, за переконанням експертів, індекс щастя може бути пов'язаний з політикою. Але ідея полягає в тому, що треба оцінити речі, які не мають цінників. Відкриті простори, чисте повітря, безпека, звільнення від тиску – це речі, яких стає все менше і важливість яких зростає. Тоді постає питання: як представники влади сприятимуть цьому, водночас створюючи робочі місця, які так потрібні в усіх західних суспільствах? Звичайно, економічне зростання є великою частиною відповіді, але воно не може бути всією відповіддю [7].

Виходячи із цього, дослідження економіки щастя спростували зв'язок між доходами і щастям, та дозволили зробити наступні висновки, які раніше заперечувалися:

по-перше, споживання додаткових одиниць товару дозволяє людині

відчути себе щасливою, лише на мить і носить тимчасовий характер, що повністю підтверджено у I законі Г. Г. Госсена, тобто не може зробити людину щасливою;

по-друге, щастя у різних прошарків суспільства вимірюється різною величиною доходів, а отже те що робить щасливим одного члена суспільства є деморалізуючим чинником для іншого, а це у свою чергу не дозволяє визначити складові щастя окремої соціальної групи.

Закономірним, на нашу думку, є те, що для кожної людини є власні чинники, які дозволяють їй відчути себе щасливою:

любляча родина та друзі;

цікава робота, що дозволяє отримувати необхідний дохід;

філософія та релігія, які дозволяють відчути приналежність до певної групи;

здоров'я та якісна доступна медицина;

екологічне середовище існування, тощо.

У дослідженні Г. П. Висlobодської зазначається, що у сучасному суспільстві туризм є однією із складових життя людей. Він не лише допомагає відпочити, а й дає змогу культурно збагатитися та дізнатися багато нового та цікавого: відкриває перед туристами нові можливості для спілкування з представниками різних етносів та і культур, показує не лише культуру країни, а й дає можливості долучитися до її історії, традиції, звичаїв [8], що дозволяє людині відчувати себе щасливою.

М. Мальська [9, с. 23] зазначає, що туризм є єдиною галуззю, що приносить задоволення від отриманих благ. Слово «туризм» у громадян асоціюється з приємним місцем, де вдалося побувати в минулому і яке хочеться відвідати у майбутньому; туризм – це вид рекреації, пов'язаний з виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними і культурно-розважальними цілями.

Туризм – це діяльність, безпосередньо пов'язана з відпочинком, дозвіллям, спортом та спілкуванням з природним та культурним середовищем, що є незамінним фактором розвитку та самовдосконалення особистості, взаєморозуміння між людьми і народами [10, с. 43].

Такі твердження про роль туризму у житті людини, за нашим переконанням, дозволяють індивідуалізувати поняття щастя для кожної окремої особистості, оскільки розвиток людства відбувається в умовах споживання природних благ. Тобто, за останні десятиліття сформувалося суспільство споживання, яке не в змозі досягнути поняття щастя з іншого, духовного чи філософського погляду. Зацикленість людства на

накопиченні та споживання виготовлених або природних благ досягла свого апогею, а поняття економіки щастя поступово займає ключове місце у сучасних наукових дослідженнях.

Результатом цього є закономірна реакція визначення та розробки у 2006 р. Всесвітнього індексу щастя (The Happy Planet Index), який було визначено за результатами досліджень британського дослідницького центру New Economic Foundation спільно із екологічною організацією Friends of the Earth, гуманітарною організацією World Development Movement та групою незалежних міжнародних експертів, що використовували статистичні дані національних інститутів та міжнародних організацій. Даний індекс підтверджує те, що науковою спільнотою визнано недієздатність економіки, яка ґрунтується лише на накопиченні благ та матеріальному благополуччі кожного окремого індивіда. Тому сьогодні зусилля провідних вчених філософів та економістів спрямовані на пошук інших нематеріальних чинників забезпечення щастя [11].

Даний індекс дозволяє прослідковувати не лише рівень щастя у окремих країнах, а й відображає економічний розвиток самої країни, оскільки слабка економічна та політична позиція країни призводить до того, що населення відчуває свою незахищеність та слабкість, що і відображається на місці країни у Світовому рейтингу щастя. Тому, ми провели аналіз зміни місця України у Світовому рейтингу щастя, дані наведено у таблиці.

Показники місця України у Світовому рейтингу щастя у 2013–2018 рр. [8]

Роки	Ранг у Індексі щастя	Індекс щастя	Кількість виїзних туристів, осіб	Внутрішні туристи, осіб
2013	87	5,057	2519390	702615
2014	111	4,681	2085273	322746
2015	123	4,324	1647390	357027
2016	132	4,096	2060974	453561
2017	138	4,103	2289854	476967
2018	133	4,332	4024703	456799

Як свідчать дані таблиці 1, протягом останніх років місце України у Світовому рейтинзі щастя погіршується, але незважаючи на це, у 2018 р. порівняно із 2017 р. Україна із 138 місця піднялася на 133 місце, що

відображено збільшенням індексу щастя у 2018 р. до 4,332. Також цікавим є те, що вища позиція у рейтинзі корелюється зі збільшенням кількості виїзних туристів у 2018 р. порівняно із 2017 р. Тому, на нашу думку, можна припустити, що розвиток туризму дозволяє людині бути щасливішою.

Аналізуючи зазначене вище, єдиним, на нашу думку чинником, що дозволяє поєднати у собі основні потреби людини, є туризм. Туризм дозволяє людині відчути себе вільною та убезпеченою (відповідальність за власну безпеку несе лише сама людина). Такий вільний вибір може робити щасливими майже усі соціальні прошарки, оскільки усі туристи незалежно від місця, способу та термінів відпочинку отримують задоволеність тих внутрішніх потаємних потреб про які ніхто не дізнається. Така таємничість та вільність дозволяє бути щасливим кожному окремому індивіду і окремій соціальній групі. Поняття економіки у даному ракурсі не займає вирішальну позицію, а відіграє лише супроводжуючу роль. Поглиблення розвитку різноманітних соціальних процесів у суспільстві спричинило:

- по-перше, розвиток виїзного туризму у пошуках «кращого життя» з метою зміни постійного місця проживання;
- по-друге, розвиток виїзного туризму з метою покращення власного фінансового стану туриста;
- по-третє, розвиток виїзного туризму з метою відпочинку.

Зазначені причини ґрунтуються лише на внутрішньому стані подорожуючого, що в залежності бід бажань та уподобань туриста, робить не важливим наявність матеріальних благ. Бажання туриста змінити буденність, «втекти» від проблем та отримати естетичне задоволення є настільки нестримним, що незважаючи на світові катаклізми, туристичні потоки постійно збільшуються. Підтвердженням є те, що ринок туристичних послуг сприйняв розвиток кредитування відпочинку та суспільну максимальну економію задля відпочинку без суттєвих коливань, а виробники та постачальники туристичних послуг все частіше використовують системи надання окремих видів безкоштовних послуг.

З точки зору економічної науки показник щастя не може ґрунтуватися чи бути забезпеченим однією галуззю економіки, адже розвиток туризму, у всіх можливих його проявах, поєднує майже усі існуючі сфери економіки, при цьому сама туристична сфера є окремо визначеною та постійно зростаючою. У таких умовах, наукові дослідження економіки щастя, на нашу думку мають зводитися до таких принципів:

- по-перше, вільність (тобто поняття щастя може бути забезпечене лише вільністю, у межах соціальної дозволеності, окремого індивіда);

- по-друге, пріоритетність вибору (тобто щастя, та його прояв для індивіда, може бути досяжним лише за умови наявності альтернатив та можливості вибору);

- по-третє, соціосистемна відповідність (тобто щастя може бути забезпечене за умови приналежності окремого індивіда до певної соціальної системи, що не дозволяє йому відчувати себе поза системою, а дарує відчуття потреби).

Висновки. У разі збереження чи досягнення комплексу даних принципів, сучасна наука може сформувати поняття економіки щастя, та шляхом його адаптації до умов тих чи інших соціокультурних систем сформувати уніфіковану відповідну нормативно-правову базу, що у майбутньому дозволить досягти та визначити поняття щастя як основу нової економіко-філософської теорії розвитку суспільства. Отже, поняття суспільної справедливості та його прояв через розвиток сфери туризму, може зробити життя кожного окремого соціального елемента щасливим. Тому подальші наукові розвідки, на нашу думку, мають бути спрямовані на осучаснення основних наукових підходів до визначення категорії щастя та поняття економіки щастя як основи формування ефективних економік світу через призму розвитку туристичної сфери. А вирішення потенційних актуальних проблем туристичної сфери економік країн світу, має розпочинатися через призму формування систем антикризового управління у туризмі.

Бібліографічний список.

1. Тяпин И. Н. Философия экономики : учеб. Пособие / И. Н. Тяпин. – М.: Магистр : ИНФРА-М, 2015. – 304 с.
2. RAWLS JOHN. A THEORY OF JUSTICE / JOHN RAWLS. Fellows of Harvard College. –1999. – 538 p.
3. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / кол. авторів; за ред. Л. В. Губерського; худож.-оформлювач О.Д. Кононученко. – Харків: Фоліо, 2013. - 510 с.
4. Сковорода Г. Розмова п'яти мандрівників про істинне щастя в житті / Г. Сковорода // Україна: філософський спадок століть - Хроніка 2000. - К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. - 803 с. - С.323-332.
5. Сакс Дж. Экономика счастья [Электронный ресурс] / Дж. Сакс. – Режим доступа : <http://www.project-syndicate.org/commentary/sachs181/Russian>
6. Смит А. Теория нравственных чувств / А. Смит. - М.: Республика, 1997. – 352 с.

7. Cohen R. The Happiness Economics of Life / R. Cohen // The New York Times. - 13.03.2011.
8. Вислободська Г.П. Розвиток туристичної галузі в контексті економіки щастя / Г. П. Вислободська // Щастя у подорожах: реактуалізація духовно-творчої спадщини і дозвіллевих практик мандрівного філософа-богослова Г. С. Сковороди : матеріали методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару до 45-ти річчя факультету харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу (м. Полтава 3 грудня 2019 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2019. – 96 с. – С. 53-59.
9. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика [Текст] : Навч. посіб. /М.П. Мальська, В.В.Худо; – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.
10. Модель розвитку галузей економіки України [Текст] : Моногр. / за ред. С.О. Гуткевич. – К.: НУТУ «КПІ», 2011. – 472 с. ISBN 978-966-622-430-2.
11. About the HPI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://happyplanetindex.org/>.

References

1. Туарун Y. N. Fylosofiyya ékonomyky : ucheb. Posobyе / Y. N. Туарун. – М.: Маустр : YNFRA-M, 2015. – 304 s.
2. RAWLS JOHN. A THEORY OF JUSTICE / JOHN RAWLS. Fellows of Harvard College. –1999. – 538 r.
3. Filosofiya: pidruchnyk dlya studentiv vyshchych navchal'nykh zakladiv / kol. avtoriv; za red. L. V. Hubers'koho; khudozh.-oformlyuvach O.D. Kononuchenko. – Kharkiv: Folio, 2013. - 510 s.
4. Skovoroda H. Rozmova p'yaty mandrivnykiv pro istynne shchastya v zhytti / H. Skovoroda // Ukrayina: filososfs'kyu spadok stolit' - Khronika 2000. - К.: Fond spryannya rozvytku mystetstv, 2000. - 803 s. - S.323-332.
5. Saks Dzh. Ékonomyka schast'ya [Élektronnyy resurs] / Dzh. Saks. – Rezhym dostupa : <http://www.project-syndicate.org/commentary/sachs181/Russian>
6. Smyt A. Teoryya нравstvennykh chuvst / A. Smyt. - М.: Respublyka, 1997. – 352 s.
7. Cohen R. The Happiness Economics of Life / R. Cohen // The New York Times. - 13.03.2011.

8. Vyslobods'ka H.P. Rozvytok turystychnoyi haluzi v konteksti ekonomiky shchastya / H. P. Vyslobods'ka // Shchastya u podorozhakh: reaktualizatsiya dukhovno-tvorchoyi spadshchyny i dozvillyevykh praktyk mandrivnoho filosafo-bohoslova H. S. Skovorody : materialy metodolohichnoho mizhdystsyplinarnoho internet-seminaru do 45-ty richchya fakul'tetu kharchovykh tekhnolohiy, hotel'no-restorannoho ta turystychnoho biznesu (m. Poltava 3 hrudnya 2019 r.). – Poltava : PUET, 2019. – 96 s. – S. 53-59.

9. Mal's'ka M. P. Turystychnyy biznes: teoriya ta praktyka [Tekst] : Navch. posib. /M.P. Mal's'ka, V.V.Khudo; – K.: Tsentр uchbovoyi literatury, 2007. – 424 s.

10. Model' rozvytku haluzey ekonomiky Ukrayiny [Tekst] : Monohr. / za red. S.O. Hutkevych. – K.: NUTU «KPI», 2011. – 472 s. ISBN 978-966-622-430-2.

11. About the HPI [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://happyplanetindex.org/>.

В.О. Животенко Социальная справедливость и туризм в контексте развития экономики счастье. В статье раскрыта сущность социальной справедливости ее связь с туризмом и влияние указанных компонентов на определение категории «экономика счастья». Исследование этапы формирования понятия «экономика счастья», определены ее основные составляющие. Рассмотрены и проанализированы место Украины в мировом рейтинге счастья. Раскрыты причины развития социальных процессов и их влияние на формирование экономики счастья, предложены основные принципы, на которых должны основываться дальнейшие исследования понятия экономики счастья. Указано и обоснована необходимость разработки нормативно-правовой базы для определения понятия счастья как основы новой экономико-философской теории развития общества.

Ключевые слова: социальная справедливость, туризм, развитие, экономика счастья, управление

V.O. Zhivotenko. Social justice and tourism in the context of the development of the happiness economy. The rapid development of globalization processes in all spheres of human life leads to the fact that the views of scientists and scientists on the development of society have the same vector direction. Accordingly, there is a formation of scientific trends and schools to address certain issues. In this context, and given the development of

tourism, there is a problem of socio-economic justice in society, and hence the concept of the economy of happiness.

The article reveals the essence of social justice, its connection with tourism and the influence of these components on the definition of the category "economy of happiness". The study of the stages of formation of the concept of "happiness economy", identified its main components. The place of Ukraine in the World Happiness Rating is considered and analyzed. The reasons for the development of social processes and their influence on the formation of the economy of happiness are opened, the basic principles on which further researches on the concept of economy of happiness should be based are offered. The necessity of developing the normative-legal base for defining the concept of happiness as the basis of the new economic-philosophical theory of social development is indicated and substantiated.

Thus, the concept of social justice and its manifestation through the development of tourism can make the life of each individual social element happy. Therefore, further scientific research, in our opinion, should be aimed at modernizing the basic scientific approaches to defining the category of happiness and the concept of the economy of happiness as the basis for the formation of effective economies around the world through the prism of tourism. And the solution of potential topical problems of the tourism sector of the world's economies should begin through the prism of the formation of crisis management systems in tourism.

Keywords: social justice, tourism, development, happiness economy, management

Стаття надійшла до редакції: 08.04.2021 р.